

מקטע שעובד מתוך עבודת גמר במסגרת לימודי תואר שני בתכנית: חינוך והוראה לתלמידים בהדרה

התרומה של מסלול מב"ר לשיפור הישגיהם הלימודיים של תלמידים בדואים

אנעם אלגדיר

מנחה: פרופ' מרואן דוירי

במהלך שנות עבודתי בכיתות מב"ר (מסלול בגרות רגיל), גיליתי כי תלמיד המגיע משולי החברה נושא עמו מטען כבד המכיל סיפורי חיים קשים, דימוי עצמי ירוד, אכזבות חוזרות ונשנות, תסכול וחוסר אמון. כמחנכת, אני רואה חשיבות עצומה לתהליך החינוכי לא רק להשגת המטרה הרשמית שלשמה קיים מסלול מב"ר - השגת תעודת בגרות מלאה. אני מייחסת חשיבות רבה לשינוי מיקומם של הילדים הללו הן בעיני עצמם והן בעיני החברה, ולסיוע המוגש להם כדי להניע תהליך שיביא אצלם לשינוי, מהיותם מתבגרים מוֹדְרִים למתבגרים המצויים במרכז החברה. בעבודת הגמר בדקתי באיזו מידה הלימודים בכיתת מב"ר תרמו לשיפור בהישגים הלימודיים של תלמידים בדואים הלומדים בה בהשוואה לכיתה רגילה בהרכב דומה.

שויקה (1997) הגדיר את המונח "הישג" כדבר מרשים וראוי לציון שהושג לרוב לאחר מאמץ רב, השתדלות, השקעת עבודה וכדומה. אבן שושן (1993) מסביר את ההישג כדבר שזכה בו אדם לאחר מאמץ. האגף לפיתוח תכניות לימוד במשרד החינוך הגדיר הישגים לימודיים כאוסף ראיות על תהליכי הלמידה והערכה של הבנת הנלמד מהמסקנות שהסיק התלמיד מהחומר הנלמד, והמהווה מדד להערכה ובדיקה למורה לגבי כל תלמיד (משה"ח, 2004). בחינוך הפורמלי הישג הוא אם כן מונח המתאר ידע פורמלי אודות למידתו של תלמיד ושיפוט של התקדמותו בלימודים, לרוב באמצעות הענקת ציונים. המעריך משתמש בציונים על מנת לפרש את תכונותיו של התלמיד במונחים של ידע, הבנה, יכולות או עמדות כלפי נושא נתון. בהתאם לאופיו הביורוקרטי של החינוך הפורמלי, הערכה ומדידה בו הן הערכות פורמליות, כלומר, הן ניתנות כהתייחסות כללית (בניגוד להתייחסות אישית), בלא התחשבות בתלמיד כמכלול אנושי. הביטוי המרכזי של תהליך זה הוא הציון. דהיינו, ציונו של תלמיד במקצוע מסוים, משקף אך ורק את תפקודו בנוגע ללימודי המקצוע המסוים, ומשווה בין תלמידים שונים על בסיס אמות מידה כלליות. הציון אינו מתחשב בגורמים כגון הזדהותו של התלמיד עם המקצוע ועוד (ויקיפדיה, 7 בנובמבר, 2008).

יחד עם זאת, ציונים ממלאים תפקיד חשוב בתהליך החינוכי. ראשית, הציונים משמשים כישומי סף המאפשרים או מונעים מעבר משלב חינוכי למשנהו ונגישות למסגרות לימוד מסוימות בהמשך הלימודים. שנית, הציונים מספקים לתלמיד ולהוריו משוב באשר ליכולתו הלימודית ולתפקודו בלימודים ובכך הם מהווים גורם המעצב דימויים עצמיים, הנעה לימודית, שאיפות וציפיות לעתיד. שלישית, החלוקה הפומבית של הציונים מייצרת סולם היררכי של סטטוס המשפיע גם על מקובלות חברתית. ולבסוף, במחקרו של מילר (Miller, 1998) נמצא כי לציונים יש השפעה ארוכת טווח וכי הם משמשים סמן למעבידים בקבלת עובדים חדשים ובקביעת גובה שכרם.

התלמידים המאופיינים כאוכלוסיית מב"ר מאופיינים כתת-משיגים. הם אינם יכולים לבטא את עצמם במסגרת הכיתתית הרגילה בשל העובדה שהם נשפטים לפי אמות מידה כלליות מדי, דהיינו באמצעות הישגיהם הלימודיים הנמדדים בציונים. העוול הזה נעשה ללא התחשבות בתלמיד כמכלול אנושי. זאת בנוסף לאי-התאמת החומר הנלמד והתנאים הסביבתיים הן מבחינה לימודית והן מבחינה חברתית. התלמיד נשפט רק על בסיס הציון שאינו מהווה אלא חשיפה ראשונית לחולשותיו ולקשייו בתחום הלימודי. על סמך זאת הוא נשפט ועל כן נפלט מהמערכת החינוכית-החברתית כלא ראוי ולא מוכשר מספיק כדי להתמודד עם המטלות הלימודיות. מכאן סלולה דרכו לנשירה סמויה וגלויה.

אנעם אלגדיר, מורה למתמטיקה ורכזת כיתות מב"ר, ב"ס תיכון ביר אל-מכסור

מסלול מב"ר משמש כתחנה בה עוצר התלמיד, מקבל את ההתאמות המגיעות לו, לומד בקצב אישי תוך שהוא זוכה לתנאים מרביים להצלחה שבאמצעותם הוא יכול לממש חלק ניכר מהפוטנציאל הטמון בו, חווה הצלחה וממשיך את דרכו העתידית כפרט המתאים להגדרה 'מצליח ומשיג'. לטענתה של רביב (2006), ניתן למגר תת-הישגיות בהשקעה שונה של המורה בתלמיד וכדי לסייע לתלמידים תת-משיגים לצאת ממעגל הכישלון וההדרה, עלינו קודם כל לספק להם חוויות של הצלחה ולצייד אותם באסטרטגיות למידה והרגלי למידה נכונים.

במהלך המחקר ביצעתי ניתוחי רגרסיה בהם בדקתי וחישבתי את ההשפעה האמתית והישירה של המשתנה הבלתי תלוי 'סוג הכיתה' (מב"ר/כיתה רגילה/כיתה דומה למב"ר מבית ספר אחר), על המשתנים התלויים שהם ציוני הבגרות (במתמטיקה, באנגלית ובהיסטוריה). התוצאות מעידות על קיום קשר חיובי בין שיפור ההישגים הלימודיים של תלמידים בסיכון לבין מהלך לימודיהם במסלול מב"ר בכל המקצועות, כולל בציוני הבגרות. לדוגמה, מקדם הרגרסיה במתמטיקה היה 0.65, כלומר הסיכוי שלהם להצליח בכיתה מב"ר הוא פי 0.65 יותר מאשר בכיתה רגילה. גם בשאר המקצועות התוצאות היו דומות. לתוצאה זו נמצא אישור בספרות המחקרית העוסקת בנושא. כהן-נבות (2000) וכן נבות ולבנדה (2003) שטענו שכיתה מב"ר מייצגת תפיסת עולם השמה דגש על הצלחה לימודית-חברתית, זאת במטרה לאפשר לאוכלוסייה, שבתנאים רגילים לא תעמוד בדרישות להשגת תעודת בגרות, לחוות הצלחה.

התוצאות שנתקבלו נובעות מהתנאים הייחודיים הניתנים לכיתה מב"ר אשר תורמים להצלחה מרבית של התלמידים בשונה מכיתות רגילות: לכל תלמיד בכיתה מב"ר מוקצים משאבים בהיקף כפול מאלה המוקצים לתלמיד בכיתה רגילה (2.67 שעות שבועיות לתלמיד בכיתה מב"ר לעומת 1.47 שעות שבועיות לתלמיד בכיתה רגילה), דבר המעלה את הסיכוי להצלחה ולקידום לעומת תלמידים בכיתות אחרות (אגף שח"ר במשה"ח, 2000). בכיתה מב"ר לומדים לכל היותר 25 תלמידים, והם מתפצלים לשתי קבוצות ברוב מקצועות הליבה, מה שמעלה גם כן את הסיכויים להצלחה.

גם המחקר שערכתי מוכיח שלמידה בקבוצות קטנות מאפשרת לכל תלמיד לבטא את עצמו יותר ולקבל מענה הולם לצרכיו מהמורה בפרט ומהמערכת בכלל. מורים עושים שימוש בהוראה פרטנית לתלמידים מתקשים במיוחד משום שבדרך זו מצליח התלמיד המתקשה ללמוד בכיתה עם שאר חבריו, להבין ולהתקדם. הוראה פרטנית הינה גישה חינוכית המכירה בקיומה של שונות בין בני אדם, והמאמינה שתפקיד בית הספר להיענות לשונות זו באמצעות התאמת הסביבה הלימודית. מטרתיה של ההוראה הפרטנית היא להתאים ההוראה לצרכיו של כל לומד ולאפשר לו להגיע למיצוי מרבי של יכולתו הלימודית בכל התחומים: הקוגניטיבי, האישי והחברתי. זאת על-ידי התאמת המטרות לצרכיו ולנטיותיו של התלמיד ביישום שיטות הוראה, בתכנון מועדי לימודים, בבחירת תכני לימוד, בדרכי הערכה וגם בהתאמת סגנון הלמידה לסגנון החשיבה שלו. הנחות אלה נבדקו במחקר שערכתי בתשובות שנתנו לשאלה הפתוחה בסוף השאלון. מרבית התלמידים השיבו והדגישו את חשיבותה של למידה פרטנית ואת תרומתה בקידום.

כדי לאפשר למידה יעילה ומותאמת, המורים בכיתות מב"ר חייבים להשתלם באופן קבוע בקידום שיטות ההוראה. בית ספר שאושרה לו הפעלת כיתה מב"ר, חייב בהפעלת גוף מקצועי, שמטרתו ללוות ולסייע להנהלת בית הספר וצוות מורי מב"ר בכל הבעיות הנובעות מהסבת תלמידים תת-משיגים ללימודים ברמת הבגרות הנדרשת. דבר זה גם עולה גם מתשובותיהם של התלמידים לשאלה הפתוחה. התלמידים הדגישו את חשיבותם של המורים והמחנכים שלהם ותרומתם להתקדמותם, והסבירו שמוריהם מבינים, משקיעים ועושים את כל המאמצים הדרושים כדי שכל תלמיד יצליח במשימותיו הלימודיות. במחקר הנוכחי הוכח גם שמסגרת הומוגנית כמב"ר עם כל המשאבים המוקצים לה, ובעיקר המשאבים האישיים של התלמיד, עשויה להיות מקום בו יוכל כל תלמיד להגיע להצלחה ולהבטיח את עתידו בשוק העבודה כשבידו תעודת בגרות מלאה. במילים אחרות, ההפרדה לכיתות מב"ר הניבה הצלחות למרבית התלמידים וסיפקה להם הזדמנות להיות 'אזרחים מן השורה'.

ביבליוגרפיה

- אבן שושן, א' (1993). *המלון העברי המרוכז*. ירושלים: קריית-ספר.
- אגף שח"ר, משרד החינוך (2000). <http://cms.education.gov.il/educationcms/units/shachar/agaf/odot.htm>.
- האגף לפיתוח תכניות לימוד. (2004). ירושלים: משרד החינוך.
- כהן-נבות, מ' (2000). *התערבות בית ספרית לילדים ולבני נוער בסיכון*. ירושלים: ג'וינט ישראל ואשלים.
- כהן-נבות, מ' ולבנדה, א' (2003). *הטמעה ומיסוד של תכנית התערבות חינוכית "סביבת חינוך חדשה" (סח"ח)* ירושלים: ג'וינט ישראל ואשלים.
- רביב, ע' (2006). אפשר גם אחרת! סביבת למידה המעודדת הנעה והנאה. *עיונים בחינוך, בחברה, בטכנולוגיה ובמדע*. תקציר עבודת דוקטורט, אוחר בתאריך 28/12/2009.
- שויקה, י' (1997). *רב מילים, המילון השלם לעברית החדשה*. תל-אביב: הוצאת מט"ח.
- Miller, S. (1998). Shortcut: High school grades as a signal of human capital. *Educational Evaluation and Policy Analysis*, 20, 229-311.